

серед русинського населення краю. Навіть краківський консерватор – галицький намісник М. Бобжинський, який намагався провести польсько-українську угоду не лише тому, що того вимагав віденський уряд, а з власних політичних поглядів, водночас прагнув переконати австрійське керівництво, що за декларацією українських політиків не стоїть весь русинський народ, оскільки, на його думку, одна його частина перебувала в таборі русофілів, а в іншій ще не закріпилася свідомість національної та релігійної відокремленості від Росії. Однак, як згадував сам намісник, його слова не завжди добре сприймалися й часто викликали неприємне розчарування в урядових колах. Так, за словами Бобжинського, цар на основі довголітнього досвіду “тверезо” оцінював ситуацію, а престолонаслідник Франц-Фердинанд завжди йому заперечував [2, с.75]. Таким способом польські консерватори хотіли довести, що довіряти, а тим більше опиратися на русинів Галичини в майбутній війні з Росією небезпечно, а значить, можна було надіятися тільки на поляків.

Таким чином, зміна державної політики в Австрійській імперії стосовно українців була зумовлена здебільшого зовнішньополітичними чинниками. Українці Східної Галичини були слабким місцем як для Австро-Угорщини, так і для Росії. Обидві імперії намагалися використати їх у боротьбі між собою. Росія, прагнучи захопити Східну Галичину, за допомогою поширення русофільства та православ'я хотіла пробудити серед східногалицького населення симпатії до себе, щоб австрійський уряд сам погодився позбутися непатріотичних і непевних елементів шляхом обміну або договору з нею. Зі зростанням польсько-українських протиріч в Австро-Угорщині сприяти російській пропаганді стала польська панівна верства, вона намагалася змусити династію шукати опору в Галичині виключно в польському елементі, а русинів уважати за елемент небезпечний, який тільки польськими руками можна втримати під контролем. У той же час Австро-Угорщина, занепокоєна зближенням польських і російських націоналістів, не бажаючи втрачати Східну Галичину, підтримувала в себе український національний рух, чим здобувала прихильність не лише русинів краю, а й українського населення Поділля, Волині й Наддніпрянщини. Спочатку таке прихильне ставлення корони до українців викликало занепокоєння й невдоволення всіх польських по-

літичних сил, проте згодом тільки націонал-демократи, подоляки та львівські консерватори, засліплені своєю антиукраїнською ненавистю, перейшли в опозицію до центрального уряду й почали свідомо та несвідомо діяти на користь Росії.

Отже, впровадження більш демократичної виборчої реформи до австрійського парламенту, постійно зростаюча загроза війни з Росією та загострення польсько-українських протиріч сприяли появі українського питання в імперії Габсбургів на початку ХХ ст. Вирішення його було в прямій залежності від розв'язання польсько-українського конфлікту. Відень змушений був змінити своє ставлення до русинів краю і порушити політичну автономію польського панування в Галичині. Він намагався шляхом часткового задоволення найбільш суттєвих вимог українців примирити їх із поляками й гарантувати собі прихильність обох народів. Одночасно центральний уряд прагнув використати український фактор, щоб протистояти зближенню частини австрійських поляків із Росією. Однак, незважаючи на зростання значущості українського чинника у внутрішній і зовнішній політиці Відня, пріоритетним для нього залишався польський чинник, який, зберігаючи традиційні зв'язки й впливи з аристократичною верхівкою австрійського керівництва, не допускав розширення конституційних прав русинів. У результаті процес укладення польсько-української угоди затягнувся на тривалий час.

Відень змінив своє ставлення до українців, прикордонне місцезнаходження яких надавало їм у той час виключне значення. Центральний уряд намагався шляхом задоволення найсуттєвіших вимог українців примирити їх із поляками й гарантувати собі прихильність обох народів. Однак не тільки подоляки, вшехполяки та частина центристських консерваторів (львівських), не розуміючи цього, стояли на перешкоді діям уряду, але й інші польські політики, усвідомлюючи цю необхідність, не проявляли ініціативи в досягненні польсько-українського компромісу. Польсько-русинські стосунки в Галичині були віссю, навколо якої оберталася вся політика в краю. Без її полагодження не могло бути мови про нормальне функціонування крайового сейму й проведення виборчої реформи.

1. Аркуша О. Галицький сейм. Виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. – Львів, 1996. – 173 с.
2. Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський. Царські намісники Галичини 1903–1913.

- Український Католицький університет св. Климента Папи. – Рим, 1987. – Т. LIX. – 132 с.
3. Колесник В., Рафальський О. Український рух в Австро-Угорщині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 1998. – 36 с.
 4. Краткая история Польши. С древнейших времен до наших дней. – М., 1993. – 528 с.
 5. Крип'якевич І. Всесвітня історія: У 3-х кн. – К., 1995. – Кн. 3. Найновіші часи. – 288 с.
 6. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нариси суспільно-політичного руху (ХІХ – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
 7. Левицький М. Західна Україна. – Б.м., 1920. – 110 с.
 8. Михальський Ю. Польська суспільність та українське питання у Галичині в період сеймових виборів 1908 р. – Львів, 1997. – 46 с.
 9. Ходячі звинувачення проти українців // Українське питання. – К., 1997. – С.149.
 10. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). – Нью-Йорк, 1955. – 400 с.

Y.PLEKAN

UKRAINIAN-POLISH CONFRONTATION AFTER PARLIAMENTARY REFORM IN 1906

The changes in viewpoint of Vienna concerning the 'Ukrainian question' in the Austro-Hungarian Monarchy are analysed, taking into account the realities and peculiarities of internal and foreign policy of Austro-Hungarian after the Parliament electoral reform at the beginning of the XX century.

Key words: *Austro-Hungary, parliament, Halychyna, obstruction, Ukrainian-Polish relations, electoral reform, seym.*

УДК 94(947:943)“19”
ББК 63.3(4УКР)5

Іван Монолатій

ПОЛІТИКО-СОЦІАЛЬНЕ СПРЯМУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ НІМЦІВ ГАЛИЧНИНИ В АВСТРІЙСЬКИЙ ПЕРІОД

У статті розглядається проблема політико-соціального спрямування діяльності політичних партій і громадських об'єднань німців Галичини. Показано діяльність “Союзу християнських німців Галичини” (утворено 1907 р.), який було створено завдяки ініціативі свідомих німців-католиків та євангельських німців Галичини. Установлено, що під впливом австрійської соціал-демократії названий Союз переслідував легальні форми політичної діяльності й обстоював концепцію вирішення соціального питання німецьких переселенців (зокрема, земельного) у рамках існуючої конституційної монархії.

Ключові слова: *соціал-демократія, соціальний фактор німецько-українських відносин, німецькі поселенці, політичні партії, громадські об'єднання, Галичина.*

Проблема політико-соціального спрямування діяльності політичних партій і громадських об'єднань німців Східної Галичини* (далі –

11. Цюцюра Т. Боротьба українців у віденському парламенті за загальне виборче право і національну автономію (зокрема в роках 1905–1907) // Український історик. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1980. – Ч.1–4. – С.23–44.
12. Левинський В. Національне питання в Австрії і соціалдемократія // Дзвін. – К., 1907. – С.177–229.
13. Апель Монарха до українців // Діло. – 19 червня. – 1912. – С.2.
14. Поляки і Росія. Чому поляки опираються сеймовій виборчій реформі? // Діло. – 20 грудня. – 1913. – С.1.
15. Перший русин віцепрезидент Парламенту // Діло. – 26(15) лютого 1910. – С.1.
16. Цісар, держава, правительство і український народ // Діло. – 24 червня. – 1912. – С.2.
17. Австрія, Поляки і Русини // Діло. – 1 серпня. – 1912. – С.1.
18. Противники виборчої реформи (з бюджетової промови посла д-ра Євгена Олесницького // Діло. – 30 червня. – 1913. – С.2.

Галичини) в австрійський період відноситься до числа найменш вивчених у сучасній історіографії політичного розвитку України на зламі ХІХ та ХХ століть [1].

В одній з останніх монографій, присвячених тим чи іншим аспектам зародження й розвитку української соціал-демократії в Галичині,

* Під австрійським пануванням (1772–1918 рр.) названа територія разом із частиною польських земель складала один коронний край і позначалася невірним з історичної точки зору терміном “Східна Галичина”.

сучасний український історик О. Жерноклевс так змодифікував проєкцію для наступного комплексного дослідження названої тематики, влучно зауваживши, що “актуальним завданням подальшої наукової розробки проблеми залишається дослідження на терені Галичини інших соціал-демократичних організацій ... Подальшому, докладнішому аналізу і висвітленню проблеми ... могло б сприяти введення у науковий обіг нових документальних матеріалів ...” [2].

Партійно-політична структура сучасної України перебуває ще у фазі становлення, але її формування відстає від багатьох загальносуспільних процесів. Це пояснюється не лише нечисленністю й маловпливовістю партій, але й історією формування партійної системи в цілому, а також соціальною неструктурованістю українського суспільства [3–4].

Під час дослідження вищезазначених питань, суті й логіки подій етнополітичної історії кінця XIX та першої чверті XX століть певний ключ до розуміння змісту й детермінованості політичних партій та організацій австрійської Галичини [5] дасть розкриття генези німецьких політичних рухів, аналіз основних чинників їх виникнення й розвитку, покаже специфічну роль німецьких переселенців в організації перших партійно-політичних утворень соціалістичного спрямування, їх політико-соціальне підґрунтя. Територіальна проєкція впливу таких партій дозволить простежити відображення регіональних відмінностей політичної активності населення досліджуваної території, а її динаміка – глибинні суспільно-географічні процеси [6].

Необхідно констатувати й те, що спеціальних досліджень з історії діяльності німецьких політичних партій і громадських об'єднань у зазначений період у Галичині, їхніх ідейних і соціальних коренів, базових елементів ідейно-політичного й організаційного становлення на сьогодні ще не зроблено* [7–8].

• Процес формування політичних партій українців, поляків, євреїв та німців** розпочався

в кінці XIX – на початку XX ст. і найбільш інтенсивно проходив у Галичині, в якій було більше демократичних свобод. порівняно з українськими землями, що перебували в складі Російської імперії. Поширення громадянських свобод і реструктуризація Габсбурзької імперії сприяли політичній активності серед національностей краю. З цієї точки зору можливо простежити соціальний фактор німецько-українських взаємин як історичну передумову зародження майбутніх німецьких національних організацій і політичних партій.

Відчутний імпульс поштовху політичних взаємин між галицькими українцями й німецькими поселенцями та поширенню їх на громадсько-політичну й культурну сфери дала революція 1848–1849 рр., яка поклала початок демократичному реформуванню суспільного життя краю.

Репрезентативним органом цього руху стала Головна Руська Рада (ГРР) (від 2 травня 1848 р.) у Львові. В обстановці наростання революційних настроїв 1848 р. у Галичині в надзвичайно доброзичливому тоні була складена спеціальна відозва “Русини до німецьких громадян” (Deutsche Brüder! Allgemeine Stimme der Ruthenen in Galizien, 23 серпня 1848 р.).

Стосовно соціальної спрямованості двосторонніх взаємин у ній зокрема говорилося: “Німецькомовні громадяни, які живете поруч з нами! Руська нація не прагне порушувати прав інших. Тому не турбуйтеся, русини не заподіють Вам ніякої кривди. Нація пожертвує всім, щоб захистити і зміцнити свою національність. Але в той же час вона оголошує недоторканість кожної національності. Тому Ви, німецькі брати, які живете поруч з нами, не маєте чого боятися за свою національність. Невиблаглива руська нація вважає своїм покликанням плекати високу ідею народного життя, яку придушувала дотеперішня безжалісна політика правителів. Остання декларувала рівність людей, але не могла піднятися до рівності націй. Рівність релігій вона

класовий зміст. Ця назва радше стосувалася крамаря, ремісника або лихваря. Пізніше вона поширювалася на кожного, хто мав суто міський фах – письменників, шкільних учителів, клерків, адвокатів. Німці дуже часто усвідомлювали себе австрійцями, а не німцями, так само як дворянство Пруссії вважало себе винятково пруссами. Слід підкреслити, що в 1805–1815 рр. Німеччина не існувало взагалі, а після 1815 р. німецькі суб'єкти Габсбурзької монархії знову стали членами “Німецької конфедерації”.

урешті-решт збагнула, але рівності національностей не змогла зрозуміти. Руська нація ось визнає себе прихильницею нової народної політики, яка поряд з рівністю громадян і релігій відстоює також рівність націй і національностей. Тому, Ви, німецькі співгромадяни, не турбуйтеся за свої громадянські права, будьте спокійні за свою релігію, мову і національність. Русини не бажають вважатися великими за рахунок пригноблення іншого племені. Вони не хочуть перетворювати одні національності на поживу для інших. Вони не хочуть піднімати свою мову до рівня винятково привілейованої у спільній державі. Навпаки, їхнім девізом є свобода, рівність і братерство всіх націй, усіх національностей, усіх мов. Тому, німецькі співгромадяни, подайте нам руку для здійснення цієї гуманної ідеї. Наша мета – право. Правом ми будемо керуватися у своїх заходах, правом для нас і для усіх наших співгромадян. Ми клянемося у братній любові до усіх наших співгромадян, якого племені вони не були б. Ми урочисто проголошуємо рівність, свободу, братерство. Хай торжествує наша справедливість! Хай живуть наші брати та їхні священні права!” [9].

Середина XIX ст. стала важливим рубежем у розвитку взаємин між українською спільнотою і німецькими поселенцями в Галичині. Політичні процеси, що відбувалися в Галичині на рубежі 40–50-х рр. XIX ст., перебували під впливом “Весни Народів” – революції 1848–1849 рр. [10].

Середина XIX століття додала нову проблему для Габсбурзької монархії: підлеглі їй народи почали усвідомлювати власні національні прагнення. На зміну політичній тактиці лібералізму прийшов дуалізм. Саме з ним і було пов'язане німецьке панування в Австрії творення двох конституційних держав.

Політико-правове становище національностей у Галичині та на Буковині, як і в усій Цислейтанії, визначалось австрійським державним Основним законом від 21 грудня 1867 р. Так, §19 цього закону гарантував рівність усіх народів у державі та їхнє непорушне право на збереження й розвиток своєї національності та мови. Констатувалося визнання державою рівноправності всіх мов, уживаних в освіті, управлінні та суспільному житті кожного коронного краю. Одночасно §14 декларував цілковиту свободу віри та сумління, а також незалежність реалізації громадянських і політичних прав від релігійної при-

належності. Австрійські громадяни, згідно з чинним законодавством, могли звертатися до державних органів будь-якою з крайових мов, створювати національні за характером об'єднання, у тому числі й політичні, видавати рідною мовою книги, пресу тощо, виступати ними в парламенті, сеймах, органах місцевого самоврядування [11].

В умовах конституційного парламентаризму німецьке населення колоній і населених пунктів Галичини отримувало рівне з іншими національними групами виборче право. Так, мешканці колонії Гассендорф обирали 1 посла до крайового сейму й 1 до Ради Держави, Нойдорфа – відповідно 1 і 1, Кенігсгау (1+1), Угартсберга (Випучок) (1+1), Бурггаля (1+1), Брундорфа (1+1), Ебенау (1+1), Гартфельда (1+2), Найгофа (1+1), Фордерберга (1+1), Вайсенберга (Білої Гори) (1+1), Оттенгаузена (Затоки) (1+1), Ротенгау (1+1), Вальдорфа (1+1), Вальддорфа (1+1), Моосберга (1+1), Мужилівичах-колонії (1+1), Кальтвассер (1+1), Дорифельду (2+2), Ейнзіделя (1+1), Фалькенштайна (1+1), Лінденфельду (1+1), Райхенбаху (1+1), Розенбергу (1+4), Вайнбергена (1+1), Бандрова-німецького (1+1), Нойдорфа (1+1), Унтервальдена (1+1), Ейнзінгена (1+1), Бруккенталя (1+1), Кранцберга (1+1), Найдорфа (1+1), Книгинина-німецького (3+3), Аннаберга (1+1), Феліцієнталя (1+1), Карлсдорфа (1+1), Брігідау (2+2), Гельзендорфа (1+1), Теодорсдорфа (1+1), Блишводи (2+2), Мокротина-німецького (1+1), Віссенберга (1+1) [12].

У системі громадсько-політичного й культурного життя місце та роль галицьких німців визначалися захистом і обстоюванням вимог їх політичних, господарчих, релігійних прав і свобод, концепціями розширення німецької колонізації в східному напрямку, посилення культурної, організаторської і державно-правової ролі німецької національної групи в соціумі досліджуваної території [13–14].

Радикальний злам революцій 1848 р., боротьба між федералізмом і централізацією, зрештою крах лібералізму та становлення національно-орієнтованої інтелігенції народів Габсбурзької монархії спричинили й політизацію партійно-політичного спектра галицьких німців.

— Багатоманітність соціальних інтересів зумовлювала виникнення в Галичині (за Дж.-П.Химкою – “*незатишній домівок трьох націй*”) німецьких (до певної міри аналогічних єврейським і польським) національних рухів та

* До 1999 р. історія німецьких громадсько-культурних і політичних організацій на території сучасної України майже не вивчалася як самостійне явище. Закономірності їх виникнення, становлення й розвитку комплексно не розглядалися, а наявні історико-політологічні праці не містили систематизованої інформації про них.

** У даному разі можна говорити про деяку умовність терміна “німці”. У першоджерелах переписів вони подекуди називали себе “швабами”, “австрійцями”, “євангелістами аугсбурзькими” та ін. Етнонім “німець” мав

політичних партій кін. XIX – поч. XX ст.* Діячі цих організацій були носіями погано взаємопов'язаних політичних культур, мали різну соціально-економічну основу й різноманітний політичний досвід. Сучасники згадували, що “спільним для всіх є німецька серйозність, німецький хід думок, поміркованість і працьовитість. ... У Німеччині ... роблять закид, що вони неактивні в політичному житті – як дивно! У Галичині поважний німець, сп'янілий від польських мелодій та польської поезії, спочатку позбувається дрібничок національного одягу, а потім переходить у чужий табір, тоді як німецька жінка ... береже і захищає німецьку національність” [15].

Модернізуючи політичний устрій та культурно-освітню систему, офіційний Відень сподівався виховати лояльних підданих та консолідувати державу на підставі німецькомовної “європеїзованої” культури (ще на початку 1840-х рр. державною мовою Австро-Угорщини була латина), спільної для усіх частин дуалістичної імперії. Така політика спочатку мала деякий успіх, але з часом підвищення освітнього рівня та зростання відцентрових тенденцій стала причиною появи національно налаштованої інтелігенції і поширення модерних політичних ідей, котрі в підсумку послаблювали австрійський централізм.

Активізація громадсько-політичного й національно-культурного руху галицьких німців виявилася в діяльності різноманітних німецьких, спочатку неполітичних, а пізніше – напівполітичних громадських товариств і об'єднань. Їхні члени залучалися до активної культурної і громадської діяльності, насамперед у справі плекання національної ідеї та ідентичності [16].

Помітну роль у збереженні національної самосвідомості та німецької культури відіграли партійні осередки австрійських політичних партій і національно-конфесійні організації християнських німців Галичини. На відміну від перших товариських утворень, які були незалежними від загальноавстрійських німецьких товариств і об'єднань німців інших регіонів Австро-Угорщини, члени німецьких національних товариств Галичини 1907–1923 рр. (періоду, визначеного німецькими істориками як “*посилення польського національного гніту*”) [17]

часто були корпоративними членами загальнодержавних політичних утворень і союзів.

Утворений 8 липня 1907 р.* “Бунд [Союз] християнських німців у Галичині” (“Bund der christlichen Deutschen in Galizien”) (далі – БХНГ) завдяки ініціативі свідомих німців-католиків та євангелістських німців Галичини й пропозиціям про політичну і соціальну співпрацю, закритий польською окупаційною владою 1923 р., став центральною політичною організацією німців австрійської Галичини. Архівні документи свідчать, що осередки БХНГ були зареєстровані в таких колоніях і містах, як Ганунин, Долина, Кенігсберг, Львів, Бруненталь, Бурчиці Нові, Мирів, Старе Село, Кимир, Липник, Людвиківка, Мужилівичі, Радішау, Райхсгайм, Романівка та інших місцевостях [18].

Під впливом австрійської соціал-демократії БХНГ переслідував легальні форми політичної діяльності й обстоював концепцію вирішення соціального питання німецьких переселенців (зокрема земельного) у рамках існуючої конституційної монархії. Значний вплив на ідейно-політичне й організаційне становлення БХНГ мали “Національна програма” з'їзду СДПА в Брюнні 1899 р. та Віденська програма 1901 р. [19].

Уже 18 серпня 1907 р. було започатковано видання періодичного видання БХНГ “Німецька народна газета для Галичини” (“Deutschen Volkblattes für Galizien”) (з'являвся друком упродовж усього часу існування БХНГ, з перервами в 1919–1921 рр.) для здійснення своїх партійно-програмних вимог [17].

БХНГ як австрійська політична організація створювалася з урахуванням тогочасного адміністративно-територіального поділу Галичини й складалася з первинних осередків, окружних і центральних правлінь. Для можливості розвинути в масовий політичний рух галицьких німців, за ініціативи керівних органів БХНГ у Галичині створювалася мережа національно орієнтованих читалень.

Членами БХНГ були переважно німецькі переселенці – міські й сільські німці, які дотримувалися статуту, програмових засад, а також спільних виробничих, соціально-економічних і політико-правових концепцій щодо німецькомов-

* Соціал-демократична партія Австрії утворена на з'їзді в Нойдерфлі в 1874 р. Парламентську реформу в Австрії та введення загального виборчого права здійснено 28 січня 1907 р.

них підданих Австро-Угорщини. Що стосується політичної діяльності, БХНГ вела досить активну внутрішньо- й зовнішньодержавну та громадсько-культурну діяльність, покликану захищати національні інтереси німецьких громад Центрально-Східної Європи, ідеологію і гідність німецької нації.

Створення БХНГ та її подальша діяльність певною мірою були запозиченим феноменом партійно-політичного життя німецьких етноспільнот у деяких країнах Центрально-Східної Європи досліджуваного періоду (Угорщина, Чехія, Австрія) [20]. Займаючи проавстрійську позицію, названа інституція відносно інших народів краю керувалася принципом пошанування їхніх національних, конфесійних і політичних прагнень, сприймала засади й структури, споріднені із соціал-демократичним рухом (демократична держава, державний суверенітет, законодавче врегулювання національного питання й національних автономій, солідарності працюючих сільських і міських виробників, політична рівноправність, право на загальне, рівне, безпосереднє й таємне виборче право, свобода переселення, обов'язкова світська освіта тощо). Шанобливо ставлячись до цінностей традиційної австро-угорської еліти (у Галичині відповідно – до поляків і євреїв), БХНГ усвідомлював потребу політичного захисту своїх соціальних інтересів. Це стосувалося насамперед німецьких селян-колоністів і ремісників, які складали так звану “народну основу” організації [21].

Історико-мемуарні розвідки засвідчують, що визначальними ідеями політико-правової діяльності БХНГ у 1907–1923 рр. були: 1) захист і обстоювання вимог австрійських і галицьких німців на території Дунайської монархії, зокрема їх соціальних, релігійних і політичних прав та свобод; 2) концепція австрійської ідеї “Серединної Європи” (“Mitteleuropa”) – розширення німецької колонізації в східному напрямку, посилення культурної, організаторської і державно-правової ролі німців у Галичині; 3) католицько-консервативні погляди Ріхарда фон Краліка, Міхаеля Мейєра, Людовіка фон Пастора, які розглядали піднесення й поширення християнських соціальних ідей як результат католицько-протестантського культурного руху, визначеного державними чинниками Австро-Угорщини й здійсненого німецькими спільнотами як своєрідна політична, культурна й релігійна місія; 4) позиції соціал-реформізму та парламентаризму – об-

стоювання соціальної бази сільськогосподарських працівників.

Діяльність БХНГ мала чітко виражену національну тенденцію до початку масового руху німецьких поселенців у Галичині (це зумовлювало його переважно аграрний характер) та поширення ідей соціальної справедливості на підставі конституційно-парламентського шляху політичної боротьби [22].

Визначальною ознакою БХНГ у зазначений період була його ідейна орієнтація на соціалізм, світоглядний раціоналізм і матеріалізм. Масова свідомість населення німецьких колоній у Галичині почала орієнтуватися на німецькомовні середовища Центральної та Східної Європи та ідеї федералізації, вбачаючи в них запоруку майбутнього економічного піднесення сільськогосподарського виробництва, зміцнення позицій парламентського представництва. Залежність від традиційної еліти та значний вплив етноконфесійних спільнот німців у Галичині* дозволяли проводити компромісну співпрацю з духівництвом (католики/протестанти) у національно-культурній сфері [23], уникати антиклерикальних заяв та радикальних конфліктів.

Специфічна національно-конфесійна ситуація німців у Галичині відбилася на різних ділянках функціонування німецьких політичних партій і громадських об'єднань, як у самому німецькому Рейху, так і на територіях компактного проживання німців (діаспори). Характерною для галицьких німців була, наприклад, зазначена діяльність БХНГ. З огляду на брак (чи надзвичайно обмежені можливості) суспільних, культурних, національних і політичних організацій, БХНГ повністю перебрала на себе їх обов'язки. У Галичині це явище було сильним з огляду на те, що частину німецькомовного суспільства становили католики й протестанти. Необхідно підкреслити, що діячі БХНГ не виявляли більшої політичної активності, ніж інші партії соціально-демократичного спрямування, були лояльними супроти соціальної політики та парламентсько-конституційних засад Габсбурзької монархії.

Проаналізовані джерельні матеріали дозволяють ствердити, що у своїй діяльності

* Німецькі поселенці Галичини належали до різних конфесій. За віросповіданням німецькі колоністи були римо-католиками, євангелістами, кальвіністами й лютеранами. Найбільше було протестантів: євангелістських християн – 46,8%, реформованих – 12,8%, менонітів – 0,9%. Католики становили 39,5% загальної кількості.

* У Галичині поляки й українці заснували соціалістичні політичні партії в 1890 р., євреї – у 1905 р.

(включно до 1918 р.) БХНГ керувався принципами піднесення національної самосвідомості сільських і міських німців у Галичині, активізації ідейно-політичної та культурної діяльності, яка б ґрунтувалася на зміцненні політичного впливу австрійської соціал-демократії серед німецьких переселенців, електоральної підтримки соціальних перетворень у майбутньому (насамперед в аграрній сфері). Згодом на засадах австрійської соціал-демократії, а також національної автономії меншин та протегування політичних, культурних і господарських потреб німецького населення стало утворення “Німецької Народної Ради в Західно-Українській Народній Республіці”.

Дуже диференційована й неоднорідна політика місцевих органів влади супроти БХНГ свідчила про просторово обмежений (в основному локальний і регіональний) та ситуативний характер впливу німецьких політичних партій загалом. Це було відображенням недостатньої сформованості й структуризованості політичної системи німців у Галичині в цей період.

1. Монолатій І. Від контактів до співпраці: соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1940). – Ч.І. Австрійський період – Західно-Українська Народна Республіка (1772–1923). – Коломия: Вік, 2002 *та ін.*; Müller S. Von der Ansiedlung bis zur Umsiedlung. Das Deutschtum Galiziens, insbesondere Lembergs. 1772–1940. – Marburg am Lahn, 1961.
2. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині. Нарис історії (1899–1918). – Вид. друге, доп. – К.: Основні цінності, 2000. – С.142.
3. Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890). – К.: Основні цінності, 2002. – С.7, 16–19.
4. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі: Монографія. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – С.267, 270.
5. Павко А.І. Повчальний досвід вітчизняної історії: політичні партії і організації у громадському житті України модерної доби. – К.: Плеяди, 2002.
6. Wertheimer Fr. Von deutschen Parteien und Parteiführern im Ausland. – Berlin, 1927. – S.250, 251.
7. Осачук С.Д. Німецькі товариства на Буковині (третья чверть XIX – початок XX ст.): Дис. ... канд. іст. наук / 07.00.02. – Чернівці, 1999.
8. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – С.128–130; Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX ст. – К.: Основи, 1997. – С.50–62.
9. Монолатій І. Від контактів до співпраці: соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1940). – Ч.І. Австрійський пе-

- ріод – Західно-Українська Народна Республіка (1772–1923). – Коломия: Вік, 2002. – С.82–83; Wagner R. Die Revolutionsjahre 1848/49 im Königreich Galizien–Lodomerien (einschliesslich Bukowina). Dokumente aus österreichischer Zeit. – München, 1983. – S.32–33.
10. Тейлор А.Дж.П. Габсбургська монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини / Пер. з нім. наук. ред. В.Расевич–Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. – 268 с.
 11. Жерноклеєв О.С. Національні меншини на західно-українських землях у складі Австро-Угорщини (1900–1914 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип.ІІ. – С.76.
 12. Монолатій І. Від контактів до співпраці: соціально-економічне становлення та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1940). – Ч.І. Австрійський період – Західно-Українська Народна Республіка (1772–1923). – Коломия: Вік, 2002. – С.88.
 13. Wagner R. Die ukrainisch-reformatorische Bewegung in Ostgalizien. Ihre völkischen, geistesgeschichtlichen und philosophischen Grundlagen. – Düsseldorf, b.g. – S.18.
 14. Куцмани Б. Духовная, культурная и политическая жизнь евреев Галиции при австрийской власти (1772–1918) // Материалы Девятой ежегодной международной междисциплинарной конференции по иудаике. – Ч.І. – М., 2002. – С.179–181.
 15. Захер-Мазох Л. фон. Вибрані твори. – Львів: Літопис, 1999. – С.34.
 16. Монолатій І. Німці у Галичині (1772–1923): координати німецько-українських взаємин. – Львів-Коломия: Вік, 2001. – С.12, 13.
 17. Монолатій І.С. Питання організаційно-правової діяльності “Спілки німців-християн Галичини” у виданнях Допомогового комітету галицьких німців (1965–2001 рр.) // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам’янець-Подільський, 2001. – Т.7(9). – С.733.
 18. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф.863, оп.1, спр.1–2, од.зб.1–80.
 19. Muller S. Briefe zur Vorgeschichte des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien // Zeitweiser der Galiziendeutschen. – Stuttgart, 1962. – 9. Jhrg. – S.14; Muller S. Das Zusammenleben von Deutschen und Nichtdeutschen in Galizien // Heimat Galizien: Ein Gedenkbuch / Zusammenge stellt von Julius Krämer. – Stuttgart-Bad Cannstatt: Hilfskomitee der Galiziendeutschen, 1965. – S.253–260.
 20. Das Deutschtum im Ausland. Eine systematische Zusammenstellung der im Gesamtkatalog der Preußischen wissenschaftlichen Bibliotheken verzeichneten Schriften 1900–1923. – Berlin: Preußische Staatsbibliothek, 1925.
 21. Deutsche Akten aus dem ukrain(ischen) Gebietsarchiv in Lemberg // Zeitweiser der Galiziendeutschen. – 1999. – 37. Jhrg. – S.120–143; Deutsche Akten aus dem

ukrainischen Gebietsarchiv in Lemberg // Zeitweiser der Galiziendeutschen. – 2000. – 38. Jhrg. – S.239–263.

22. Alabrudzińska El. Kościoły ewangelickie na kresach wschodnich II Rzeczypospolitej. – Toruń, 1999. – S.30–31.
23. Walloschke R. Die evangelischen Gemeinden in Galizien und ihre kirchliche Entwicklung von 1772 bis

1918 // Heimat Galizien: Ein Gedenkbuch / Zusammenge stellt von Julius Krämer. – Stuttgart-Bad Cannstatt: Hilfskomitee der Galiziendeutschen, 1965. – S.109, 113, 119.

I. MONOLATIY

POLITICAL-SOCIAL DIRECTION OF ACTIVITY OF POLITICAL PARTIES AND PUBLIC ASSOCIATIONS OF GERMANS IN GALICIA IN AUSTRIAN PERIOD

The party-political structure of Austrian Galicia is found out, the features of social factor of the German-Ukrainian mutual relations are shown on the origin and becoming of German national organizations, and afterwards – the first political parties in a region. Activity is shown “To the union of Christian Germans of Galicia” (it is created 1907), which was created due to initiative of conscious Germans-Catholics and evangelic Germans of Galicia.

Key words: social democracy, social factor of the German-Ukrainian relations, German settlers, political parties, public associations, Galicia.

УДК 322:32.001

ББК 66.3 (4 УКР) 6

Олексій Вишиванюк

ЕТНОРЕЛІГІЙНІ ОБ’ЄДНАННЯ У ВИМІРАХ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ (1944–1953 рр.)

У статті окреслено головні напрямки державної етноконфесійної політики на території УРСР у період 1944–1953 рр. Прослідковано зв’язок між зміною етнічного складу населення України, що відбувся внаслідок трагічних подій війни й повоєнної етнонаціональної політики радянського уряду, та його конфесійною структурою; викладено власне бачення автора на роль і місце РПЦ в етнотрансформаційних процесах.

Ключові слова: релігія, церква, релігійні організації, етнотрансформаційні процеси, нація, національні меншини, тоталітарний режим, релігійне підпілля.

Незалежна Україна декларує себе поліконфесійною державою, гарантуючи рівні можливості розвитку різних релігій і конфесій, які функціонують у її правовому полі. Однак на практиці нерідко складається ситуація, коли окремі церкви в різних регіонах країни користуються пріоритетною підтримкою державних органів влади як центрального, так і місцевого рівнів. Це є важким спадком радянського тоталітарного минулого, коли режим, виходячи з політичної доцільності, створював відносно сприятливі умови існування для лояльних до нього релігійних конфесій і унеможлиблював діяльність, а часто й просто нищив ті релігійні об’єднання, які не вписувались у творену ним систему державно-церковних відносин.

Період із 1944 до 1953 рр. відзначився певною кореляцією етнонаціональної політики сталінського режиму. Цей період обмежений двома знаковими датами: звільненням радянських

територій від німецької окупації, з одного боку, і смертю Й.Сталіна, з іншого. Саме ці події справили вирішальний вплив на формування нової тактики державно-конфесійних відносин, яка втілювалася в цей час. Однак зміни в релігійній політиці носили дійсно тактичний, а не стратегічний характер. Стратегія комуністів щодо релігій залишалася незмінною від часу утворення їхньої партії і до моменту втрати нею свого домінуючого впливу на суспільні процеси наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст.

Ідеологічним підґрунтям більшовицької політики в релігійній сфері стала відома лєнінська праця “Соціалізм і релігія”, в якій релігія характеризувалася не інакше як “рід духовної сивухи, в якій раби капіталу топлять свій людський образ, свої вимоги на хоч трохи гідне людини життя” [7, с.133]. У цій же статті В.Лєнін обґрунтував політику більшовицької партії і майбутньої радянської держави щодо релігії і церкви: